

**VI Col·loqui Aula d'Història del Periodisme
*Diari de Barcelona***

La història del periodisme a Catalunya: una recerca
amb necessitats específiques

per Susanna Tavera i García

D'enguà de la recuperació que la història de la premsa inicià a Catalunya, coincidint amb la crisi final del franquisme, aquesta branca del saber historiogràfic ha acomplert unes fites i també unes etapes específiques. Aquest fet ha estat assenyalat pels companys que m'han precedit en aquesta i en les sis convocatòries anteriors del Col·loqui, que anualment convoca l'Aula d'Història del Periodisme *Diari de Barcelona*, i l'existència mateixa d'aquests fòrums —Aula i col·loquis— és testimoni de la constatació. Tot i això, investigadors del periodisme balear encara blasmaven el 1994 l'acusada manca de monografies sobre els principals periòdics mallorquins i el mateix podem dir des d'aquesta altra banda de la Mediterrània. Avui, després de gairebé deu anys transcorreguts, el que caracteritza la situació balear i la catalana encara és la perpetuació d'aquestes mancances. Permeteu-me, doncs, plantejar determinades incerteses respecte al camí recorregut i, sobretot, respecte a la seva capacitat per assegurar una producció futura fluida i de qualitat. És això el que cercàvem? Asseguren les investigacions publicades propers i acceptables desenvolupaments?

Si girem la vista enrere, sembla evident que, tot i l'existència d'honorables excepcions, la historiografia sobre la premsa catalana avui encara viu de l'impuls generat als inicis de la transició democràtica dintre i fora de Catalunya. Gairebé arreu s'assumí llavors que la història de la premsa i el periodisme estava a les beceroles i que el trencament que la fi de la Guerra Civil havia imposat respecte a la producció historiogràfica del període republicà exigia recuperar aquells inicis i assegurar la continuïtat de les obres, sobretot de Joan Givanel i Mas, que paradoxalment era un especialista cervantí, de Joan Torrent, de Lluís Bertran i Pijoan, i de Josep Maria Miquel i Vergès.¹ Entre d'altres elements que superen el marc d'aquesta petita intervenció, aquests convenciments van ésser els que dictaren la catalogació de capçaleres i publicacions, així com l'interès pels més destacats representants d'una memòria, periodística també, que el franquisme havia estroncat durant quaranta llargs anys. La voluntat de recuperació ja havia dictat la definició i contingut dels volums que Rafael Tasis i Joan Torrent publicaren l'any 1962² i impulsaria així mateix els volums sobre premsa local editats pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.³ No mancaren, és cert, aproximacions analíti-

1. De GIVANEL, algunes notes referents al periodisme barceloní de 1840 a 1844, Madrid 1927; *Bibliografia catalana: Premsa*, Barcelona 1931-1937, 3 v.; *Materials per a la bibliografia de la premsa barcelonesa (1881-1890)*, Barcelona 1933; del mateix autor, però amb la col·laboració de Lluciana P. de GIVANEL, *Publicacions periòdiques barceloneses escrites en llengua catalana des de 1879 a 1919*, Barcelona, 1918. De Joan TORRENT, «Llista de publicacions barcelonines aparegudes de 1641 a 1935», *Butlletí de la Federació Catalano-Balear* (Barcelona), núm. 7 (V-1935), p. 21-48, i, com a director, *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937*, Barcelona, 1937. De BERTRAN I PIJOAN, *Premsa de Catalunya*, Barcelona, 1937; de Josep M. MIQUEL I VERGÈS, *La premsa catalana del vuit-cents*, Barcelona, 1937, 2 v.

2. *Història de la premsa catalana*, Barcelona, 1966, 2 v.

3. Sense cap voluntat d'exhaustivitat, Joan SUBIRÀ, *La premsa a Granollers (1882-1982)*,

ques al desenvolupament i les característiques generals de la història dels mitjans periodístics de Catalunya, però hi predominà un ampli estol d'inventaris i compilacions bibliogràfiques que, en la major part dels casos, van publicar-se amb el suport de les institucions municipals i autonòmiques. Cal dir que la vàlua d'aquests treballs és inqüestionable i que l'aprofitament dels seus rendiments és encara operatiu. Però, com tot a la vida, també han tingut costos que, probablement, no es van preveure llavors.

En resum, les tasques de catalogació han marcat i encara marquen el desenvolupament de la història de la premsa catalana amb dèries taxonomitzadores que no són plenament equiparables al treball i la investigació pròpiament historiogràfiques. En efecte, des de diversos àmbits investigadors —les facultats de la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Pompeu Fabra, però també des dels departaments d'història de les diferents universitats catalanes— s'han desenvolupat treballs i estudis de caire monogràfic i analític que, per regla general, han arribat al públic gràcies a col·leccions escadusseres per al públic en general, però tan valuoses com les dues, la de Barcelona i la de Girona, dels «Vai-xells de Paper», que edita el Col·legi de Periodistes de Catalunya. Tot i això, el que resta per fer, és un treball de conjunt sobre la naturalesa, característiques i límits d'un sistema periodístic que, com el català, fins i tot va sobreviure a l'ensulsiada catalanista, republicana i obrera que marcà el final de la Guerra Civil. L'existència d'una realitat periodística sistèmica, amb ritmes i desenvolupaments propis de la Catalunya contemporània, que incloïa capçaleres en català, però també en castellà, i sobretot era políticament i cultural aliena a la dels grans periòdics madrilenys, és el que mostren els treballs de Josep Maria Huertas Claveria sobre els diaris catalans, o el fet que, tot i adaptar-se, periòdics com *La Vanguardia* i el *Diari de Barcelona* o *El Correo Catalán*, entre d'altres, van sobreviure rere el gener de 1939.⁴

En darrer lloc, és el que també mostren, des d'un vessant revolucionari i, per tant, altíssimament crític, els esforços periodístics del moviment llibertari català. Enfrontats a la realitat sociocultural del Noucentisme i, per tant, a les seves realitzacions periodístiques, van promoure capçaleres de tot tipus des de portaveus sindicalistes diaris fins a revistes de tipus cultural i més aviat individualista. El conjunt estava al servei de la voluntat revolucionària de capgirar el sistema i de promoure un règim corporatiu menat pels treballadors manuals de Catalunya, del qual serien portaveus les publicacions que s'entestaven a tenir enllestides. Aquests desigs es traduïen en l'edició d'un grapat de publicacions que,

Barcelona, 1982, 2 v.; M. Teresa MIRET I SOLÉ, *La premsa a Igualada (1808?-1982)*, Barcelona, 1983, 2 v.

4. Per a l'exposició «200 anys de premsa diària a Catalunya, 1792-1992», Barcelona, 1992.

pensades simètricament respecte de les burgeses i les catalanistes, els permetessin llur immediata substitució en l'avinentsa d'un hipotètic esclat revolucionari. Quin sentit hagués tingut, en cas contrari, el fet que Felipe Alaiz, l'anarquista d'estil i maneres postmodernistes, individualistes i bohèmies que el 1931-1932 va dirigir *Solidaridad Obrera*, el portaveu barceloní de la Confederació Nacional de Treballadors, s'encarregués de respondre a la petita monografia *Com és fet un diari* de Josep Morató i Grau, l'advocat i autor dramàtic, que del 1910 al 1918 va ésser un dels redactors en cap de *La Veu de Catalunya* i que, fins a la seva mort el 1918, dirigí *En Patufet* (*Com és fet un diari* és el títol de la de Morató i *Cómo se hace un diario*, el de la d'Alaiz)? L'opuscle d'Alaiz defensava un model de premsa apolítica, establerta «sense control ni organització de l'Estat»; però paradoxalment la volia tècnicament *aggiornat*, posada al dia, per incorporar informació i tecnologia i fer front a les necessitats periodístiques d'una societat revolucionària de masses.⁵

Aquests i altres temes globals de la història de la premsa catalana solament han estat explorats en etapes tan concretes com la de la consolidació del periodisme de masses els primers anys del segle xx, o en àrees espacials igualment delimitades —els treballs de Jaume Guillamet sobre la premsa comarcal en són un exemple. La realitat de conjunt resta, doncs, verge, explorada tan sols en alguns trams polítics i cronològics —com ara el Noucentisme— i en àrees temàtiques determinades —la premsa obrera i anarquista, per exemple. Aquesta manca de visió sobre la globalitat és la que explica que, a despit del predomini catalogador a què feia referència més amunt, encara ens manca avui un diccionari del periodisme i els periodistes catalans, o que tingui un aire certament refrescant el recent treball de Jaume Guillamet «factors de progrés i de retard en l'evolució del periodisme. El cas d'Espanya en un context d'història comparada».⁶

No és fàcil assumir aquestes mancances de manera activa, ni tractar de superar-les primer de tot a la investigació pròpia. A despit de la manca d'una definició administrativoacadèmica o d'una àrea específica sobre història de la premsa i el periodisme que assegurés la revitalització d'aquests estudis, la renovació depèn d'esforços uns cops individuals i altres protagonitzats per grups de recerca. Aquest és el perfil que defineix les investigacions desenvolupades al Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona, que m'ha estat encarregat presentar a aquest Col·loqui.

5. Vegeu Susanna TAVERA, «"Cómo se hace un diario" de Felipe Alaiz. Un exemple d'anarquisme i periodística a la Catalunya dels anys trenta», *Annals del Periodisme Català*, any v, segona època, núm. 15 (juliol-desembre 1989), p. 18-40.

6. *Treballs de Comunicació*, núm. 17 (juny 2002), p. 121-136.

El grup dedicat a l'estudi «Intel·lectuals i la cultura política a l'Europa mediterrània (segles XIX-XX)» —dirigit per Jordi Casassas i Imbert— té en fase de redacció el treball «Portaveus culturals a Catalunya, segles XIX i XX», que ha estat precedit pel llibre *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya: Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*,⁷ i vol ésser de fet un *companion book* seu. Tots dos tenen en comú l'atenció dedicada a l'estudi de la història cultural a Catalunya. Però, si el primer s'ha dedicat a les elits culturals, el segon pretén establir la seva irrupció en el conjunt de la societat catalana mitjançant periòdics i revistes de difusió periòdica. Es tracta, doncs, d'un assaig interpretatiu i alhora compilador dels principals portaveus culturals de la història contemporània de Catalunya; no es tracta d'un treball exhaustiu; és selectiu; s'ocupa de publicacions en català i en castellà; i, finalment, va des de les que marcaren els orígens del catalanisme fins a les que definiren l'utopisme obrerista. Tot i plantejar estudis monogràfics de diferents publicacions culturals, el treball emprèn una reflexió analítica global que hauria de permetre dues lectures: la de l'estricta informació de tipus monogràfic i la de la reflexió interpretativa sobre el conjunt d'una producció cultural específica. Hi participen, juntament amb el ja esmentat Jordi Casassas, Teresa Abelló, Albert Ghanime, Òscar Costa, Carles Santacana, Antoni Guirao, Josep Lluís Gómez Mompart i jo mateixa, secundats per un equip integrat per Giovanni Cattini, Félix Vilagrasa, Santiago Izquierdo, Maria Teresa Mirri, Carles Saiz i Félix Vilagrasa.

Fruit d'una llarga col·laboració que ja ha donat fruits concrets a la història de la premsa anarquista, Enric Ucelay-Da Cal, de la Universitat Autònoma de Barcelona, i jo mateixa, abordem ara una reflexió global sobre la premsa i els periòdics anarquistes. Aquesta ha estat parcialment presentada al Congrés que la Fundació Anselmo Lorenzo va organitzar a Guadalajara a finals del proppassat 2002 amb motiu del 75è aniversari de la fundació de la Federació Anarquista Ibèrica.⁸ L'objectiu bàsic és establir que la premsa anarquista va ésser portaveu dels grups llibertaris i alhora nexa de comunicació i organització capaç de substituir les funcions pròpies del partit a un moviment que, per naturalesa ideològica pròpia, manifestà sempre una profunda aversió respecte a qualsevol forma d'organització política.

7. Publicat a Barcelona, Pòrtic, 1999.

8. Susanna TAVERA, i Enric UCELAY-DA CAL, «Amigos anarquistas, amigos periodistas. La prensa libertaria como sucedáneo de partido, 1930-1939», *Congreso de Historia «El anarquismo en España (75 aniversario de la fundación de la FAI)»*, Fundación Anselmo Lorenzo, Guadalajara, 29-30 de novembre de 2002 i 1 de desembre de 2002. Per a anteriors treballs dels mateixos autors: «Grupos de afinidad, disciplina bélica y periodismo libertario», *Historia Contemporánea* (Bilbao), núm. 9, 1993, p. 167-190; i «El discurs de la disciplina: Jacinto Toranzo i *Solidaridad Obrera* (1936-1938)», *Treballs de Comunicació* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana de Comunicació), núm. 7 (1996), p. 145-164.

Cal, per acabar, fer esment de les tesis doctorals i tesines —o el seu equivalent administratiu d'avui, els treballs de recerca del doctorat— presentades al ja esmentat Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona. Entre les primeres, la de Sergio Casulleras: «El aguijón del artista. Las historietas de Carlos Jiménez. El cómic como instrumento de lucha sociopolítica en la historia contemporánea española» (Barcelona, 2001). I, entre els treballs de recerca del doctorat, els de Carles Saiz: «Justícia social (1923-1926). Breu història del setmanari socialistacatalà», Barcelona, 2001; Francesc J. Poblet: «La huelga general» (1901-1903), Barcelona, 2001; Buenaventura Galán Muñoz: «*La Federación*: del obrerismo reformista al sindicalismo anarquista», Barcelona, 2001; Sergio Rosés: «Estudi de la revista *Ciencia Social*, 1895-1896», Barcelona, 2001; Sergio Lorita Campillo: «*Ruta*, órgano de las JJLL de Cataluña, 1936-1938». Barcelona, 2001; Fabiola Jaquero: «La prensa diaria en Barcelona y el ascenso de Hitler al poder», Barcelona, 2001; Josep M. Ortiz Arilla: «La revista *San Jorge* de la Diputació de Barcelona durant els anys 1951 a 1966», Barcelona, 2001; Guiovanni Cattini: «La guerra di classe», Barcelona, 2001; Carme Gil i Pardo: «La visió de la infermeria espanyola a través de dues revistes: *Rol* i *Infermeria*», Barcelona, 2001; i, finalment, Albert Pala: «Ideologia, organització sindical i grup àcrata: La huelga general (1901-1903)», Barcelona, 2003.